

Đermana Kurić, samostalna istraživačica/studentica doktorskog studija /
Independent Researcher/PhD Student
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences
djermana@gmail.com

**FEMINIZAM I RELIGIJA U 21. STOLJEĆU –
TEHNOLOGIJA, DIJALOG I ŠIRENJE GRANICA¹**

**FEMINISM AND RELIGION IN THE 21ST CENTURY –
TECHNOLOGY, DIALOGUE, AND EXPANDING BORDERS²**

Knjiga pod nazivom „Feminizam i religija u 21. stoljeću“ ima specifični fokus na „tehnologiju, dijalog i širenje granica“. Knjiga je skup 16 blogerskih tekstova objavljivanih na volonterskom blogerskom projektu Feminism and religion³ (Feminizam i religija) u okviru Ženskih studija u Programu religije na privatnom univerzitetu Claremont Graduate University, u Kaliforniji, SAD. Ovaj blog postoji već 11 godina. Knjiga je objavljena na engleskom jeziku 2016. godine. Na bosanskom jeziku, u odličnom prijevodu mr. Aide Spahić, knjigu je 2022. godine objavila TPO Fondacija iz Sarajeva. Autorice i autori su ili profesorice ili doktorske studentice kulturalnih, književnih, religijskih ili teoloških studija raznih, uglavnom američkih univerziteta, sa snažnim interesom za lični i društveni, praktični i svakodnevni angažman i aktivizam u polju religije i feminizma. Tekstovi su uglavnom i razumljivo uronjeni u, u najširem smislu, kršćanski kontekst, mada ih ima nekoliko koji tretiraju judaizam ili islam, ili nadilaze neki specifični okvir.

Urednice knjige Gina Messina-Dysert i Rosemary Radford Ruether tekstove su podijelile u tri dijela, tako da knjiga ima tri velika podnaslova po kojima su raspoređeni tekstovi. To su: Širenje granica kroz društvene medije, Feminizam i alternativne zajednice, te Utjelovljenje i tehnologija. Knjiga ima barem dvije namjere ili namjene. Prva je ta da autorice i autori pišu tekstove radi samorazumijevanja i introspektivnog artikuliranja vlastitih, prije svega unutarnjih polja slobode te njihovog dijeljenja sa zajednicom ljudi za koje znaju da će ih kao takve prihvatiti, sagledati i ponuditi uvažavajući odgovor. A druga namjena je istraživačko-edukativna.

¹ Tekst je prikaz knjige *Feminizam i religija u 21. stoljeću*, prijevod sa engleskog mr. Aida Spahić, TPO Fondacija Sarajevo, 2022.

² Text is book review *Feminism and Religion in the 21st Century*, translated by MSc Aida Spahić, TPO Foundation Sarajevo, 2022

³ <https://feminismandreligion.com/>

Tekstovi se najviše bave različitim strukturnim pitanjima, poput ređenja žena, pristupa privilegiranim ili za žene zatvorenim prostorima, prava izbora jezika, dostupnosti informacija, kreiranja prostora za dostojanstvenu razmjenu mišljenja ili dobijanje odgovora na osjetljiva pitanja, kao i aktivističkim organiziranjem ili lobiranjem u odnosu na neke ženama važne teme, itd. To odgovara opisu koji nude Lisa Isherwood i Dorothea McEwan prema kojima su tri glavne teme u ženskom religijskom blogiranju: (1) prekid šutnje i podizanje svijesti, (2) kultiviranje hermeneutike sumnje i (3) stvaranje zajednice. (str. 39)

Kod religijskih hijerarhija prisutan je uglavnom dogmatski način komuniciranja koji ne podrazumijeva prostor za propitivanje ili kritičku reakciju. Privilegovani prostori rezervisani su uglavnom za muškarce, i to one sa zvaničnim statusom. U takvom svijetu, ova knjiga fokusirana je na transformacijske efekte komunikacijskih tehnologija, interneta, blogova i društvenih medija. U tekstovima se promatraju digitalni svijet i online prostor kao prostor koji je više dostupan ženama, i kroz koji se otvaraju mogućnost i potencijal za pristup i veći angažman žena s obzirom na to da online prostori po svojoj prirodi, razbijaju i narušavaju stare hijerarhije te dovode do nekad temeljne preraspodjele društvenih kapitala. Posebno je značajno naglasiti da se relevantnost ovih tema pojačala nastupanjem pandemije Corona virusa, iako je knjiga napisana prije nje.

Jedna od ključnih zajedničkih odlika mnogih tekstova jeste prethodno spomenuti „prekid šutnje”. Prema ovoj knjizi, za mnoge žene, ovaj novi okvir omogućio je prostor za progovaranje, prostor u kome je postalo ne samo moguće, nego i dozvoljeno „oslanjanje na lično iskustvo“ (str. 10). Vjernice iz raznih tradicija tako progovaraju o spontanim pobačajima, depresijama, samoubistvu itd. Na društvenim mrežama i online prostorima upoznaju žene sa sličnim iskustvima i dilemama. Tako naprimjer Caroline Kline piše: “Otkrila sam svijet mormonskih feminističkih blogova 2005. godine u vrijeme kada sam se borila da pronađem svoj feministički put u mormonizmu. Ti blogovi su mi bili spas jer sam tu pronašla inovativne i pronicljive žene i prijateljice koje nastoje živjeti autentične i progresivne mormonske živote.“ (str. 53).

Pored prekida šutnje, ova knjiga govori i o tome kako virtuelno djelovanje omogućava prostor za ambivalentnost i inovaciju u praksi i teologiji. „Religijska ambivalentnost“ ovdje je „osjećaj da ste istovremeno unutar i izvan tradicije – unutar jer žena često koristi ideje, jezik i okvir te tradicije da oblikuje svoj svjetonazor, a izvan jer vam se kao ženi, vaša puna osobnost poriče, na razne načine, u okviru tih tradicija“. Autorica opisuje

ambivalentnost kao osjećaj da „vas tradicija njeguje, ali vas istovremeno i ograničava“. Ova tenzija može voditi (kako navodi citirana Mary Bednarowski) kreativnosti i inovacijama kako bi žene pronašle načine da riješe ovaj sukob: „Ambivalentnost nastaje kao vrлина koju treba njegovati... To je ambivalentnost koja od žena zahtijeva da uvijek budu budne, uvijek kritične prema inklinacijama svojih zajednica prema isključivosti i iskrivljenjima te da istovremeno budu otvorene za nove prilike da podrže ili reformiraju ili transformiraju ili iskopavaju, gdje god da se kriju, najviše oslobađajuće i najviše iscjeliteljske uvide svojih tradicija. To je ambivalentnost koja zahtijeva oprez koji ne klizi u cinizam, lojalnost koja ne podliježe pokornosti ili rezignaciji, kreativnost koja cvjeta na marginama ne gubeći centar iz vida.“ (str. 54.)

Još jedna važna tema koja se provlači kroz ovu knjigu jeste način na koji brojni autori i autorice ovdje smatraju da tehnologija širi granice i kada je riječ o kritici i opovrgavanju nečijeg stava. Tako Xochitl Alvizo primjećuje kako sada, zbog online okruženja sve osobe koje pišu moraju da se suoče sa direktnom kritikom – koja zahtijeva duboko promišljanje iznesenog argumenta. Odnosi su egalitarniji nego prije jer ako želite da pišete na društvenim mrežama ili blogovima, vi morate ući u interakciju sa osobama koje vas propituju, kritiziraju direktnije i neposrednije nego ikad prije. Ona inspiraciju za svoj tekst pronalazi između ostaloga u načinu na koji je Saba Mahmood redefinirala kritiku u svom poznatom djelu *Politics of Piety (Politika pobožnosti)*. U tom djelu Saba Mahmood čitatelje i čitateljice izaziva da ponovno promisle feminističke definicije agensnosti i otpora, koje su u središtu određenih grana feminizma, a koje je u velikoj mjeri oblikovala, kako je ona naziva, “politika sekularne ljevice”.

U promicanju takvog razumijevanja kritike, Saba Mahmood naglašava da nema “singularnosti vizije koja nas [feministice] ujedinjuje”. Jer feministički projekat treba ostati “produktivno otvoren”, jer će postojati različiti oblici ljudskog napredovanja ili osnažujućeg djelovanja koje će različite osobe primjenjivati. Nijedna osoba ni grupa osoba ne može znati koji će oblici agensnosti, moći i otpora biti odgovarajući u određeno vrijeme i na određenom mjestu. Kako kaže Saba Mahmood “sposobnost da se napravi promjena u svijetu i u sebi samoj historijski je i kulturno specifična” – te stoga, feminističko djelovanje u praksi ne može unaprijed biti fiksirano, već mora nastati iz različitih konteksta. (str. 77)

Na kraju, prema Susan Abraham “predstavljanje jednog jedinog aspekta tradicije kao cijele tradicije” je manifestacija “imperijalne crkve”. Crkve, odnosno religijske zajednice koja “ne pokazuje svijest o odnosu između

utvrđenog znanja i moći” (str. 182). Ova knjiga, kroz brojne tekstove, ukazuje na to da je moguće na trenutke propitati taj čvrsto sklopljeni pakt između podobnog znanja i moći. Te da je istina da “kako se ženski glasovi uštkavaju ili gase u tradicionalnim (*crkvenim*) strukturama, oni počinju “curiti” u blogosferi. (str. 45). Ali i da tradicionalne strukture nisu baš nedodirljive ili imune na te alternativne procurljele glasove.

Važno je naglasiti da je ovo knjiga koja se obraća američkom kontekstu, iz njega govori i u njega je uronjena. Neke teme ili ideje ovdje nisu u velikoj mjeri poticajne za bh. kontekst. Tekstovi su pisani za popularno čitanje, stoga njihova teorijska ili metodološka utemeljenost varira, u zavisnosti od teme i stručnosti autorice ili autora. Bez obzira na to, ovo je knjiga koja prije svega poziva na to da se šutnja posmatra “kao oblik religijskog prijestupa” (str. 41), stoga je za naše društvo – gdje je šutnja obično preporučena, sveta ili mudra – ovo zasigurno jedno novo i poticajno razumijevanje.